

Op het bedrijf waar ik vroeger werkte, gebruikte men een vorkheftruck. Voor het raam zag ik de chauffeur dikwijls heen en weer rijden en ik vond het erg interessant. Ik wilde er ook op rijden en de hendels bedienen om de vorken te laten stijgen en zakken. En omdat ik ook weleens in een vrachtauto reed (wat ik mezelf geleerd had omdat iedereen het me altijd weigerde) vond ik dat vrij normaal. Tussen de middag zag ik een keer mijn kans schoon. De vorkheftruckchauffeur was weg, en dus ik erop. Ik had al wel vaker gezien hoe hij bediend moest worden en het voor- en achteruitrijden was dan ook geen probleem. Alleen de hendels waarmee de vorken bediend werden was iets moeilijker, maar uiteindelijk had ik ze op de hoogste stand staan. Ik probeerde een palet met goederen te pak-

ken. Dat lukte ook en heel enthousiast en trots liet ik de vorken zakken om mijn vracht neer te zetten. Toen ik daar mee bezig was hoorde ik een enorm gebrul en gescheld: 'Die trut zit op de vorkheftruck, moet je kijken. Pas op, alles dondert naar beneden. Laat ze zich bij haar typemachine houden, dit is toch geen vrouwenwerk!' Kortom, volkomen paniek, het hele personeel stond buiten afkeurend te kijken en ruw werd ik van de truck afgetrokken. 'Ja maar het ging toch goed,' zei ik nog. 'Ik weet zeker dat ik het binnen een dag kan.' Maar nee hoor, als er eens een keer geen chauffeur ter plekke was om iets te pakken, werd er liever een half uur tijd verloren, dan mij te vragen. Kinderachtig gedrag. Wat een angst van die mannen om zo'n kleinigheid.

VROUW IN DE BOUW

46 | 1978

Het arbeidsburo Juni '75 — Ik geef mijn intellectuele bezigheden op en stap naar het arbeidsburo voor omscholing tot timmervrouw.

Omscholing is bestemd voor alle werklozen, die na een nieuw vak geleerd te hebben, weer aan het arbeidsproces deel kunnen nemen.

Ik kreeg vrij vlot een test. Maar het rare was dat ik na de technische test speciaal terug moest komen voor een psychologische test, terwijl de mannen meteen na hun technische test in een kwartiertje psychologische getest werden.

November '75 — Technische en psychologische tests goed. Advies: allround timmeren.

Januari '76 — Ondanks de goede tests wil mevrouw Peters van het arbeidsburo mij niet opgeven, OMDAT IK NA DE OMSCHOLING NIET PLAATSBAAR BEN, OMDAT IK EEN VROUW BEN. Ik zeg dat ik dat diskriminerend vind en dat hun taak dan is een aktievere rol te vervullen bij het zoeken van een baan voor mij, juist om rol-doorbreekend werkzaam te zijn.

Het arbeidsburo is verplicht een baan voor je te zoeken, zolang dat niet lukt, behoud je een ww-uitkering.

Mevrouw Peters zegt me dat ik aangenomen word, als ik na de omscholing zelf een bedrijfje ga beginnen, of als ik een getekend briefje overhandig van een werkgever, waarin hij zich verplicht mij na de omscholing aan te nemen.

Ik ga naar huis, allang blij dat er nog een opening is. Thuisgekomen realiseer ik me het schandalige van deze voorwaarden. Als ik ze aksepteer zullen ze het bij alle vrouwen die na me komen ook flikken. Ik bel op en zeg dat ik onvoorwaardelijk aangenomen wil worden. Mevrouw Peters ontkent nu alle achterstelling van mij als vrouw en ze gooit het over de boeg van algehele werkloosheid in de bouw (hetgeen lijnrecht tegenover alle berichten in kranten, enz. staat, want er is een groot tekort aan vakbekwame timmerlieden). Ik vraag waarom mensen met een donkere huidskleur of met rood haar, of omdat ze vrouw zijn er buiten vallen. Dan moet de hele omscholing een poosje stopgezet worden (wat bijvoorbeeld ook ge-

beurd is met de omscholing tot betontimmerman). 7 januari '76 — Ze zal de chef afdeling bouw mijn motivatie opsturen en ik zal van hem horen of ik afgewezen word en zo ja dan zal hij dat schriftelijk motiveren.

4 februari '76 — Mevrouw Peters deelt mee dat ik goedgekeurd ben en op de wachtlijst kom. ZE KONDEN ER NIET MEER ONDERUIT. Hehe, maar dat was nog niet het eind van alle ellende.

19 februari '76 — Oriëntatiedag op het Centrum voor Vakopleidingen voor Volwassenen. De onderdirecteur neemt mij apart en raadt me aan alle kanten af om de omscholing te volgen. ER ZIJN AL VAKER VROUWEN GEWEEST DIE HET OOK NIET GERED HEBBEN. Ze zijn nooit bij een baas gaan werken. Dat is blijkbaar hun enige criterium voor succes in je arbeidsleven. 'Maar', zei hij, terwijl hij de hand op mijn schouder legde, 'ik zal je wel ekstra helpen als je hier komt.' Het liefst sloeg ik zijn hand weg, maar ja, ik was afhankelijk van die slijmjurk. 'Kijk daar eens buiten, dat zware bekistingswerk moet je ook doen.' 'Het zou niet best wezen als ik dat niet mocht.' Goed, een weinig bemoedigende kennismaking. Tenslotte moest ik me onderwerpen aan een mediese keuring op het arbeidsburo. Gelukkig ben ik een stevig gebouwde meid, dus alles was ok. Maar toen vroeg de arts me hem in zijn handen te knijpen. Dat lukte mij prima, maar hij keek bedenkelijk. 'Zie ik er niet gezond genoeg uit?' 'Jawel, maar de taaiste kan het wel eens afleggen.' Goed, ik kwam op de wachtlijst, het zou 5 à 6 maanden duren. Het duurde 11 maanden.

2 januari '77 — Ik ging naar het cvv (Centrum voor Vakopleidingen voor Volwassenen). De hele procedure kostte anderhalf jaar die ik gevuld heb met klussen.

Heb jij moeilijkheden bij deze procedure? Schrijf een brief naar de directeur van het GAB en naar de adviseuse van het GAB voor vrouwenzaken.

De omscholing Met twee andere timmervrouwen in de dop zat ik op school. Dat was een verademing

vanwege de wederzijdse steun die je elkaar gaf. Per slot van rekening val je op. Een instrukteur komt 5 over half 8 binnen. 'Dames, zouden we niet eens aan het werk gaan?' We zijn onze koffie aan het drinken, en trouwens, waarom zegt u dat tegen ons? Kijk eens naar de mannen, die zijn ook nog niet begonnen. Je valt op, logies, maar het geeft een verkeerd beeld. 'De school is er om je waar te maken, niet om te leren'. Dat was het gevoel dat we sterk kregen, het geldt voor de jongens, maar dubbel voor ons. Dat wij een achterstand in te halen hebben in de belangstelling voor techniek die van kinds af aan weggeduwd is, was voor ons geen ekskuus om er langer over te mogen doen het timmeren in de vingers te krijgen. Op school moet je de kans krijgen de achterstand in te halen, want dat hogere tempo komt later vanzelf wel. Ook was de opleiding niet goed op de praktijk ingesteld. Wel was het een stoomkursus waar je in rekordtempo van alles en nog wat moest maken, maar de dingen die je maakte moest je ook weer afbreken. Er zouden heel wat huizen kunnen zijn gebouwd door kursisten.

Wat ook ontbreekt op de omscholing is het goed leren *tillen*. Welke spieren het sterkst zijn bv. en hoe werkt je lijf. Het is een fabeltje dat mannen altijd sterker zijn. Er zijn sterke mannen maar natuurlijk ook sterke vrouwen. Hoeveel mannen zijn op hun veertigste al niet afgeschreven? Vroeger werd er roofofbouw gepleegd op de lichamen van arbeid/st/ers. Ze hebben toen gevochten voor betere voorzieningen, bouwlift, takels enz. Daar maken we nu gebruik van dus het werk is niet meer te zwaar, niet voor mannen en niet voor vrouwen.

Sollicitaties via het arbeidsburo Zoals het hoort ging ik nadat ik de omscholing allround timmeren had gevolgd, naar het arbeidsburo. Ik werd te woord gestaan door een vrouw van de afdeling bouw. Zij zat voor een groot probleem, namelijk een baas voor mij te zoeken. 'Ik zie het niet zitten', zei ze. 'Ik kan wel een baas opbellen, maar die zal het belachelijk vinden als ik zeg dat het om een vrouw gaat.' Ze was dus bang haar image te verliezen. Wat een solidariteit! Ik zei: 'Hoe kunt u werkgevers motiveren als uzelf niet eens gemotiveerd bent.' Ik moest zelf ook maar solliciteren en er zou wel wat tijd overheen gaan. Nog geen twee dagen later kreeg ik bericht dat ik bij een aannemer kon solliciteren, waar ik ook ben gaan werken.

Voordat ik naar hem toeging heb ik veel andere sollicitaties verricht die afketsten op — naar mijn idee — mijn vrouw zijn. Drie aannemers lieten het afweten door openlijk te zeggen dat het daarom was. Twee aannemers waren daar vaag over en noemden argumenten als: er komt momenteel geen nieuw werk af. Een aannemer wilde mij wel op de werkplaats en later eventueel ook in de burgerbouw maar bood een hongerloontje.

Het sollicitatiegesprek bij mijn huidige werkgever verliep nogal onwennig. In de eerste plaats maakte de personeelschef me duidelijk dat als ik een man was, ik gelijk aangenomen zou worden. Nu moest hij verschillende dingen van mij weten en dan zou hij na intern beraad al of niet met mij verder praten. Een eerste vraag kwam erop neer of ik bij hem wilde

werken om politiek te infiltreren, zoals journalisten dit in Duitsland ook deden. Die vraag kwam omdat ik een paar jaar op de universiteit heb gezeten. Ik zei dat ik niet begreep wat hij bedoelde en dat ik het al moeilijk genoeg had als vrouw in een mannenbedrijf.

Toen allerlei verhalen over hoe ik me als vrouw dacht te handhaven, en dat het dilemma was dat, als ik met een man samenwerk, deze man weleens moeilijkheden zou kunnen krijgen met zijn vrouw, en dat hij weleens geïsoleerd zou kunnen worden door de andere mannen.

Ik zei dat ik ook wel alleen wilde werken en dat ik me gedurende de omscholing een houding had aangeleerd waardoor ik geen moeilijkheden verwachtte met de mannen. Over de toiletvoorzieningen zei ik dat ik het geen probleem vond dat ik de kleedkamer en w.c. moest delen.

Officieel kan de arbeidsinspectie dat verbieden. Ik werd voor een tweede gesprek uitgenodigd. Mijn vrouwzijn was geen bezwaar, men wilde wel een tweede vrouw als maat, maar dat was het probleem van het Arbeidsburo. (Ik werk er nog steeds als enige.) Wat leuk, een vrouw als maat tussen alle mannen, was mijn eerste reactie. Toch vind ik het niet juist. We worden zo weer buiten gesloten uit de mannengemeenschap. Er kan weer naar ons gewezen worden met afkeurende blikken. We kunnen lullike karweitjes krijgen. Ik wil graag een vrouw als kollega, maar laten we het de mannen niet gunnen ons weer te onderdrukken.

Ik ben aangenomen als timmervrouw voor onbepaalde tijd met een vierdaags arbeidscontract omdat ik één dag per week naar de streekschool ga voor de primaire opleiding timmeren.

De arbeidssituatie Hoewel ik bijna een jaar bij een aannemer werk, heb ik het gevoel in een vakuüm te leven. Wat men van mij vindt blijft steken in seksistische opmerkingen: 'Wat een lekkere reet heb je' en bezit-opeisende opmerkingen 'Van haar blijf je af, ze is van mij', 'Zij is Maria en ik ben Jozef'. Kollega's stellen mij vragen alsof zij er niet mee zitten maar anderen wel. Zo van: ik heb geen moeite met je maar anderen denken dat je geen echte vrouw bent, je begrijpt wel wat ik bedoel. Het is waar, men vindt het vreemd dat ik m'n haar vies laat worden en dat ik ruwe eeltige handen krijg (Een vrouw moet zich toch sensueel waarmaken door zachte strelende handen. Alsof zoiets aan de buitenkant zit en niet van binnen uit moet komen.)

Het is fijner in een kleine ploeg te werken. Ik heb op twee grote werken gezeten met ± 40 man. Bij beide hing een andere sfeer. In het ene geval werkte ik met mannen die niet zo zeer stoer hoefden te doen en vrij reëel met mij omgingen. Op het andere werk voelde ik me veel minder thuis. Daar was het lezen van pornografiese lectuur in schafttijd een voor hen aangename bezigheid, wat ze voor mij niet onder stoelen of banken schoven. Omdat ik toch geen echte vrouw ben?? De stoere verhalen waren niet van de lucht. Wat moest ik doen als ze mij een boekje in handen gaven of als ze vroegen of ik het ook leuk vond? Zeggen dat ik het smerig vind? Zeggen dat ik niet vies ben van vrijen en neuken? Zeggen

dat er wel heel was mis is in hun liefdesleven als ze zich hier zo op werpen? Geen enkel kort antwoord zou mijn mening weer kunnen geven. Het heeft geen zin om in discussie te gaan. Mijn besluit was om me erbuiten te houden. Wel irriteren mij de wazige blikken van sommige kollega's die mij dromend uitkleden. Het wordt tijd dat er meer vrouwen in de bouw komen werken. Wat mijn werk betreft, ik vind het fantasties. Het is een vak dat erg ontspannend is en waarin je elke dag weer leert. Mijn kollega's ge-

ven soms waardering over m'n werk en soms word ik gekleineerd. In het bijzijn van anderen moet een kollega zich soms bewijzen door te zeggen dat ik het niet goed doe, of door het zware werk te doen terwijl ik (zoals dat een keer het geval was) meer uithoudingsvermogen had dan de mannelijke kollega's. Mijn reactie: ik heb altijd gezegd dat we het zware werk samen moeten delen. Als je dat niet wilt moet je het zelf maar weten.

TAXI

46 | 1978

In Amsterdam werken ongeveer 1200 taxichauffeurs, waaronder zes vrouwen. Ze worden door de centrale goed beschermd, want het heeft heel wat moeite gekost om met een van hen in contact te komen voor het volgende gesprek.

'Mijn eerste rit. 27 was ik toen, met twee kinderen van vier en zeven thuis. Ik was de tweede vrouw die in Amsterdam op een taxi ging rijden. Als je begint wil je alles zo perfect doen, geen onzekerheid, zo van "waar is die straat ook weer" durf je te laten merken. Hoewel, verlegen ben ik nooit geweest. In het begin had ik een zegevierend gevoel in die auto, ik reed al meteen in een nonchalante stijl, een arm leunend uit het open raampje, de andere hand met een sigaret erin losjes aan het stuur. Niet dat benauwde werk van twee handjes dicht bij elkaar onderaan het stuur. Maar dat triomfantelijke gevoel verdwijnt, taxi rijden wordt al snel de gewoonste zaak van de wereld. In mijn begintijd kwam ik bij kollega's en klanten wel als een Dolle Mina over, maar zelf had ik dat gevoel niet. Ik reed gewoon omdat afhankelijk thuiszitten, verzorgend leven, moeder en huisvrouw spelen, niets voor mij is. En later, toen ik een paar jaar alleen stond, reed ik om voor mijn kinderen te zorgen.'

'Hoe ik ertoe gekomen ben? Voor mij lag het eigenlijk in de logiese lijn der verwachting. Na een paar jaar werd mijn eerste man, die taxichauffeur was, zelfstandig. We wilden het bedrijf uitbreiden, maar zo dat de kinderen er niet al te veel onder zouden lijden. Ik ben mijn vergunning gaan halen, en we zijn samen gaan werken, in afwisselende diensten, allebei om en om een week avonddienst en een week dagdienst. Ik heb het geluk gehad nooit in loondienst te hoeven rijden. Die angst van sommige vrouwen die beginnen, niet genoeg in te brengen, heb ik nooit gehad. Na mijn scheiding werd ik de eerste vrouw die zelfstandig een eigen bedrijf exploiteerde. Dat heeft heel wat voeten in de aarde gehad, enerzijds zakelijk, anderzijds thuis, want je werkte met roelende diensten, en dat gaf heel wat te regelen met oppas voor de kinderen, als je er alleen voor staat. Maar het geeft een geweldig gevoel, als blijkt dat je het alleen kunt doen!'

Hoe reageren je mannelijke kollega's op je? Ik vertelde van mijn ervaringen als klant, van chauffeurs die vonden dat vrouwen op taxi's de mannen het brood uit de mond stelen, of dat vrouwelijke taxichauffeurs per definitie lesbies zijn. Een chauffeur had me ook verteld dat in de koffiehuisen waar de

chauffeurs elkaar treffen niemand bij een vrouw durft te gaan zitten, uit angst dat zijn kollega's hem ervan zullen verdenken 'wat te willen'.

'Ja, zoiets ervaar ik ook wel. Vrouwen in dit beroep raken niet geïsoleerd, ze zijn dat van het begin af aan, als je niet op hun avances en geintjes ingaat. Als je geen aandacht aan ze besteedt, dan ben je niet gezond, vinden ze. En dan worden er heel wat wilde verhalen over je opgehangen. Je kollega's zijn bovendien je concurrenten! De oudere kollega's zijn meestal fideel, die zijn wat bezadigder geworden. Maar onder de jongeren zijn er heel wat die moeilijk doen. Ik denk dat dat in veel gevallen komt omdat ze van niets iets geworden zijn. Ze voelen zich heel wat, als ze een half taxinumnummer gekocht hebben (waardoor ze zelfstandig kunnen werken), en als ze dan zien dat een vrouw dat ook nog eens een keer kan doen, waar blijft dan hun image? Je merkt het ook over de mobilfoon. Als daar weer eens enorm gezeikt wordt, en je vraagt ze hun mond eens te houden, wordt er onmiddellijk gereageerd met iets van 'jij bent in de minderheid, hou jij je mond dus maar, ga naar je wastobbe'. Het is dus zaak je mond inderdaad maar te houden, commentaar te vermijden. Maar als je in moeilijkheden zou raken, zijn ze zeer hulpvaardig. Dan is het niet langer van 'dop jij je eigen boontjes maar', in een mum van tijd komen alle kollega's je te hulp. Moeilijkheden met klanten heb ik niet vaak. Ik denk dat dat iets te maken heeft met je gedrag als vrouw. Mannen doen graag stoer, ze lopen het risico zich desnoods voor drie gulden een mes in de rug te laten steken. Ik los zoiets anders op, ik ga praten, of ik improviseer het een en ander.'

Wat vind je van je werk? Hoe werkt dit beroep op je in? 'Het werk maakt je hard — door wat je meemaakt, natuurlijk, en door de grote verantwoordelijkheid. Je rijdt per slot van rekening met andermans leven. En een taxi rijden is zeker een bedrijf met een groot risico. Bovendien vind ik het een zwaar beroep. Intensief achter het stuur zitten is heel wat vermoeiender dan in een winkel staan. Je moet ook mentaal een groot inkassingsvermogen hebben. Je moet kunnen toneelspelen, met alle categorieën klanten kunnen meepraten, interesse tonen in andermans wel en wee. Allemaal best spannend. Met dronken klanten bijvoorbeeld moet je op een speciale manier omgaan om het goed te doen aflopen; de juiste manier moet je aanvoelen. Soms krijg je ook iets van een maatschappelijk werkster over je. Ik ben weleens

uren blijven praten met een huilende weggelopen vrouw, ik was met haar begaan, ik wilde proberen haar weer wat op de been te helpen. Een andere moeilijke kant van dit beroep vind ik, in mijn geval, dat je je man weinig ziet. De wisseldiensten maken dat hij op de weg zit als jij niet werkt, en omgekeerd. En voor de kinderen is het ook niet altijd leuk. Soms ben je er niet, als er iets belangrijks op school is, of zo.'

Tegenwoordig runt ze samen met haar tweede man een eigen taxibedrijf. Ze is nu thuis, in verwachting van haar derde kind. Haar dochter, nu bijna twaalf, beaamt dat het niet altijd even prettig was in de tijd dat haar moeder er in haar eentje voor stond, 'maar', zegt ze, 'echt missen deed ik haar niet, want ik wist altijd dat ze weer terugkwam. We waren eraan gewend. Nu mijn moeder thuis is vind ik dat veel gezelliger.'

Wat ga je doen na de bevalling?

'In ieder geval weer werken. Waarschijnlijk begin ik weer op de taxi, als invalster. En dan zie ik wel hoe het verder gaat. Ik wil de zelfstandigheid en de vrijheid houden die het uitoefenen van een beroep je geeft. Als ik niet als chauffeuse zou gaan werken, zou ik iets van maatschappelijk werk willen doen. Ik heb een tijd meegewerkt aan een gespreksgroep in een buurthuis, waar vrouwen bij elkaar kwamen die zich opgesloten voelden in hun leven. Ik verbaasde me erover dat zoveel vrouwen helemaal niet weten wat ze eigenlijk allemaal wel kunnen. Ik was daar om te proberen die vrouwen de ogen te openen, ik zei tegen ze: 'Doe dan wat anders dan alleen je huisvrouwenwerk als je dat zo graag wilt. Jullie hebben veel meer mogelijkheden dan je denkt, trek je niets aan van de burens, kom je huis uit.'

■ DEPRESSIE □ □ □ □

48 | 1978

Als ik 's morgens wakker word, denk ik direkt: even voelen, zit het er nog? En al ben ik nauwelijks wakker, ik weet dadelijk dat het er nog zit: het gevoel van doffe ellende, dat m'n hele lijf verlamt. Dat wordt dan weer zo'n dag, waar ik me doorheen moet slepen. Een dag vol dingen die ik moet doen, vol mensen waarmee ik moet praten, waarbij ik me goed moet houden. M'n ellende verbergen. Ik kan het niet, ik wil het niet. Het liefst zou ik in bed blijven, wegkruipen met de deken over m'n hoofd, en helemaal niks hoeven en niks moeten. En hoe langer ik denk over de dag waar ik aan moet beginnen, des te ellendiger wordt die dag: een grote rijstebrijberg die steeds groter wordt. Ik moet opstaan, boodschappen gaan doen. Er staat nog een afwas van een paar dagen. Wat ziet het er troosteloos uit buiten, zo somber en grijs. De bomen staan er moedeloos bij. De mensen op straat kijken nors of onverschillig voor zich uit, geen wonder.

Ik ga naar de supermarkt, daar hoef ik tenminste niet het verplichte praatje over het weer te houden. Maar als ik dan met mijn karretje tussen al die mensen rondloop voel ik me eenzaam en verloren. Iedereen loopt hier maar te winkelen of er niets aan de hand is. En voor mijn gevoel is er een heleboel aan de hand: het leven is toch afschuwelijk, nutteloos. Zouden die mensen te dom zijn om dat te begrijpen, zou ik de enige zijn die het wel ziet? Ik zou het ze wel toe willen schreeuwen: sta daar niet zo

stom te lachen, idioten! Het is niet leuk om te leven, het is verschrikkelijk! Het begint te suizen in mijn hoofd, ik word duizelig. In paniek loop ik zo snel mogelijk naar huis. Stilte, leegte, alleen de kachel suist. 's Middags moet ik kollege lopen. Ze merken het, ze zien het aan me! Mijn mond trilt, ik bibber van de zenuwen, en iedereen heeft het in de gaten, daarom kijken ze me zo eigenaardig aan, en wordt er gegiecheld.

Na afloop gaan ze met z'n allen naar een kafé. Ik durf niet mee, het kost me teveel moeite om gewoon een gesprek te voeren, vooral als ik voortdurend op moet zitten letten of er niemand iets aan me merkt. Er zit een hardnekkige dreun in mijn hoofd: ik wil niks, ik wil dood, ik wil niks, ik wil dood. Ik wou dat het maar volgend jaar was, dan zal het toch wel over zijn. Nee, maak jezelf niks wijs, het blijft zo, dit is de werkelijkheid. Ik ben toch wel eens vrolijk geweest, maar ik kan het nauwelijks geloven, dat was vast niet echt. Ik zou wel iemand op willen bellen, ergens heen gaan. Maar het lijkt wel of ik verlamd ben, ik kom er niet toe. En waarom zou ik andere mensen ook met mijn ellende op gaan zadelen. Wat duurt zo'n avond lang. Ik ben bang om te gaan slapen, omdat daarna weer zo'n dag komt. Ik wil niet dat het morgen wordt, ik wil... En ik neem maar flink wat kalmerende pillen om mezelf te verdoven, zodat er even later inderdaad niks meer is.

■ SEKSUALITEIT = GEWELD

52 | 1979

Het is nu een jaar geleden dat wij, vrouwen uit Arnhem, op 12 maart een vrouwenhuis kraakten. Na eindeloos en uitzichtloos onderhandelen met de gemeente over een pand, besloten we zelf het recht in eigen hand te nemen. Er stond een mooi gebouw leeg, een oud konfektiefabriekje, waar de sporen van uitbuiting en onderdrukking van vrouwen nog zichtbaar en voelbaar waren. Dat zou onze vrijplaats worden, onze gevechtsbasis in de strijd. We waren

onervaren. De vrouwenbeweging in Arnhem was ongecoördineerd en diffuus, maar we waren wel strijdbaar.

Op zondagavond bezetten we ons Vrouwenhuis; we brachten met 25 vrouwen zingend en lachend de nacht door. Alles ging prima. De volgende dag stond het in alle kranten, de hele stad sprak erover. 's Avonds werd overal in het huis vergaderd, het huis gonsde van activiteit. We dachten dat we de

overwinning in onze zak hadden, we werden overmoedig. We vonden het niet nodig om wachtposten te organiseren, of ramen of deuren te barrikaderen. Alles was toch goed gegaan? Nog heb ik spijt als haren op m'n hoofd van die nalatigheden. In de voorkamer op de eerste verdieping legden we ook de tweede nacht onze slaapzakken uit. We kleedden ons uit en lagen nog lekker te kletsen. We waren toch met ons twaalven.

Om een uur of twaalf werd er van de straat af geroepen. Twee mannen gebaarden dat ze naar binnen wilden. We gingen er niet op in — deden de lichten uit en gingen slapen. Achteraf gezien allemaal met bange voorgevoelens, maar niemand sprak ze uit of stelde voor iets te ondernemen... Na vieren — met een harde ruk werd de zware bel, die we aan het raam hadden vastgemaakt, door de ruit naar buiten getrokken. Ik schoot wakker van de klap van het brekende glas en wist meteen: nu gebeurt het. Ik was naakt, op m'n onderbroek na. Terwijl ik in het donker naar m'n trui greep en die godzijdank meteen vond, werd beneden de voordeur ingetrapt — stampende voeten kwamen de trap op, de deur waar ik vlak voor lag sloeg open. Ik keek in het licht van een felle schijnwerper. Ze waren ongeveer met z'n achten. Grote patserige mannen, waarvan ik sommigen herkende als pooiers uit het Spijkerkwartier. Schreeuwend, vloekend, scheldend. Ze schenen over ons heen, beschenen vrouwen die minder snel dan ik iets hadden kunnen aantrekken. De vernedering van dat moment zal ik nooit vergeten. Ze scholden ons uit voor alles wat ze maar konden bedenken — nooit heb ik zoveel agressie en vrouwenhaat over me heen gekregen. Ze dreigden met alles — van platneuken tot in elkaar slaan, ze zouden ons

die lesbische kuren wel afleren, we wilden zeker eens een goeie beurt hebben. En wij zaten daar maar. Verbijsterd. Niemand deed wat. We keken elkaar aan. Zeiden met onze blikken: verzet is zinloos. We moeten gaan. We stonden op, probeerden onze kleren bij elkaar te rapen. Toen ik me bukte om mijn lange broek te pakken voelde ik een hand in mijn kruis. Het flitste door me heen: Dit niet! Als ik nu niks doe worden we verkracht. Ik draaide me om, zei recht in die kerel z'n gezicht: Dat flik je niet. Je blijft wel met je poten van me af. Ik kreeg een slag midden op m'n neus, sloeg achterover. De tweede klap heb ik niet gevoeld, die hebben ze me later verteld. Ik herinner me pas weer dat ik mijn broek aantrok en mijn schoenen en naar buiten liep. Niet van plan me waar tegen nog maar te verzetten. Anderen waren sterker dan ik. Eén vrouw bracht alle papieren met onze adressen in veiligheid. Een ander zag kans de burens in het kraakpand naast ons te waarschuwen. Iemand wilde de kerels te lijf gaan, maar werd door de anderen tegengehouden. Al met al duurde het niet lang. Bibberig stonden we, half aangekleed, op de stoep, terwijl we hoorden hoe ze binnen de boel kort en kleinsloegen. Later bleek dat ze zelfs geprobeerd hadden de hele boel in brand te steken met olie uit de kachel. In de haast is dat niet gelukt.

We zijn het gaan aangeven bij de politie, de volgende ochtend, Mishandeling. Intussen ging de bezetting door: de volgende ochtend trokken we weer in 't Huis. We kregen steun en versterking uit het hele land. Toen we na een week nog geen huurcontract van de eigenaar hadden, hebben we de nachtelijke bezetting opgeheven en zijn gewoon illegaal blijven zitten.

FORT

54 | 1979

Rondje goed en nieuw Dit rondje heeft als bedoeling iets goeds en nieuws van jezelf te vertellen, met als beweegreden dat vrouwen moeilijk iets positiefs over zichzelf weten te vertellen. Het is echter verboden te reageren, behalve dan een goedkeurend geluid. Ten eerste is een goed en nieuw niet altijd automatisch goed en nieuw en wie vertelt je dat het wel eens vanuit je onderdrukte positie kan komen zonder dat je het zelf beseft, maar wat je vervolgens wel vaster in die rol drukt. Het tweede volgt vanzelf uit het eerste: omdat je geen kritiese opmerkingen hoeft te verwachten, hoef je het zelf ook niet nader te bezien en erover na te denken, zodat je al gauw een inhoudsloos rondje hebt geschapen. Niemand hoeft immers te reageren of na te denken en alles wordt passief (kritiekloos) geslikt van elkaar. Hiermee word je opnieuw geplaatst in je rol als vrouw: kritiekloos, en zo je het wel hebt mag je dat niet uiten, aangezien je de ander vooral niet mag kwetsen en uitsluitend mag steunen en begrijpen.

Wrevels Dit rondje heeft als doel te leren nare dingen te uiten t.o.v. elkaar en deze niet (vrouw-eigen) op te kroppen. Op zich is het prima om met elkaar te oefenen om moeilijke dingen tegen elkaar te zeggen, maar dan wel op een rechtstreekse manier die

beiden evenveel rechten biedt. Dan neem je elkaar serieus en schep je een gelijkwaardige situatie. Maar wat gebeurt er? Degene die de wrevel uit, staat centraal en kan dit vanuit een heel veilige situatie doen, aangezien de andere niet mag reageren. Of de wrevel nu wel of niet terecht is dat maakt niets uit, waar het om gaat is dat het gevoel geuit moet kunnen worden. Op deze manier wordt degene die de wrevel krijgt behoorlijk onderdrukt, niet vanwege de wrevel op zich, maar wel omdat ze verplicht moet zwijgen. Het lijkt me dat je zo niet al te best zult leren om als twee volwassen vrouwen met elkaar om te gaan. Wat is het nut voor degene die ze krijgt om het zwijgend te moeten aksepteren of het naast zich neer te leggen? Ook zoiets. Je kunt binnen de Fort een wrevel naast je neerleggen. Hier zit iets heel dubbels in:

- of je neemt de wrevel en persoon niet serieus en kan het als zijnde nonsens naast je neerleggen. Je mag dit echter niet zeggen en bent dan wel gedwongen je gevoel voor eerlijkheid en rechtvaardigheid te onderdrukken
- of je wordt opeens verondersteld zo sterk te zijn, dat je je eigen gedrag/opmerking als terecht blijft zien en deze wrevel dus als onterecht.

Wat je er ook van vindt, het wordt absoluut niet duidelijk. Ook dit vind ik inspelen op de vrouwenonderdrukking: na een jarenlange training zijn wij experts op het zwijgend aksepteren en inslikken. Maar ook degene die de wrevel geeft neemt geen gelijkwaardige plaats in. Lijkt dit geheel niet op 'de sterkere' (geefster) durft wel tegen de 'zwakkere' (ontvangster), maar niet tegen haar gelijke (aksepteren en reageren)?

Spinsels Het afchecken van elkaars gevoelens: 'ik denk dat jij denkt dat...' Duidelijkheid vragen over bepaalde vermoedens is op zich prima. Het voorkomt dat je van een mug een olifant maakt. Maar die duidelijkheid kun je weer alleen krijgen binnen een bepaald rondje en niet op het moment dat je ermee bezig bent. Als je een uur moet wachten voordat je erover mag beginnen, heeft het een uur kunnen woekeren en kan het in je gedachten al wel eens erg opgeblazen zijn. Op zo'n manier schep je problemen die niet nodig zijn.

Knuffels Een rondje waarin alle vrouwen iets aardigs tegen elkaar kunnen zeggen. Heel prettig, maar persoonlijk doe ik dat liever spontaan en niet op een geïnstitutionaliseerde manier.

Werktijd Waarom lukt het de meeste Fort-groepen niet om gevoelens politiek te vertalen? Ik wil dit aan

de hand van 'werktijd' proberen duidelijk te krijgen. Werktijd is bedoeld om aan eigen problemen te werken. Je spreekt dan een bepaalde tijd af en probeert met de hulp van andere groepsleden jouw problemen duidelijk te krijgen en te verwerken. De nadruk ligt echter veel te veel op jouw persoonlijke gevoelens, die weliswaar herkend worden door de rest, maar toch op dat moment gezien worden als iets van jou. Zo wordt het inderdaad bijzonder moeilijk om het na afloop politiek te benaderen, omdat er een dusdanige scheiding is aangebracht dat het een heel ander onderwerp lijkt. Als het zoeken naar het begrijpen van jezelf tot toegeeflijkheid leidt wat al onze energie opslurpt, hebben we onszelf verslagen en lamgelegd. We begrijpen en veranderen onszelf niet in een geïsoleerd groepje, maar door middel van het dagelijkse bestaan als vrouw in ons werk, liefde en akties met anderen. Als we vechten voor een andere maatschappij, zal dat gevecht ook onszelf veranderen en niet andersom. Binnen de Fort organiseer je je rondom je slachtoffer-zijn en bedenkt politieke legitimaties om maar niet verantwoordelijk te hoeven zijn voor een verandering van jezelf en de maatschappij. Onze onderdrukking is zo een ekskuus geworden om niet vooruit te hoeven gaan.

POLITIEK IS OOK PERSOONLIJK

54 | 1979

Ruim twee jaar geleden heb ik een jaar in een FORT-groep gezeten. Ik hoopte daarmee inzicht te krijgen in mijn eigen onderdrukking om zo tot verandering en politieke bewustwording te komen. Toen ik uit de groep stapte had ik echter absoluut geen politieker inzicht gekregen (is eerder belemmerd) en de enige verandering die er had plaatsgevonden was dat ik er een heleboel problemen bij had gekregen. Ik hoop met dit stukje te bereiken dat vrouwen uit deze therapie stappen of besluiten er niet in te gaan, omdat het niets anders dan ver sluiering en aanpassing in de hand werkt.

.....

Persoonlijk is politiek. Dit is de kreet van de FORT-vrouwen. Je eigen onderdrukking als vrouw herkennen en veranderen in strijdbaarheid en aktie. Hoe kan het dan dat FORT-vrouwen verzopen zijn in Het Gevoel en er geen enkele politieke analyse en akties uit deze groepen zijn voortgekomen?

Ten eerste is de FORT een plaats waar veel vrouwen elkaar steunen in eigen onderdrukking. Er wordt op allerlei manieren begrip getoond voor elkaars zwakte en de steun dáárvoor is groot. Maar dat doen vrouwen toch al zo lang; elkaar verzwakken in plaats van versterken? Eén van de gevolgen van onze onderdrukking is immers dat er van ons niet wordt verwacht dat we nadenken of rationaliseren. Het is ons afgeleerd elkaar te zien als denkende, zelfstandige personen en aangeleerd om zwak en afhankelijk te zijn. Het cyniese is, dat de FORT nu juist dat heeft overgenomen; gevoelens worden als zaligmakend beschouwd waarover je eindeloos mag klagen, terwijl rationaliteit wordt afgewezen als zijnde mannelijk, gevoelloos en onderdrukkend. Als je niets anders met elkaar deelt dan het op die manier bezig zijn met gevoelens, kan het enige resultaat slechts zijn het bevestigen van elkaars machteloosheid en onderdrukking. Het is toch onlogies en gevaarlijk om elkaar te versterken in 'karaktertrekken' die verkregen zijn ten koste van onze vrijheid? Wel als je denkt dat persoonlijk niet politiek is. Dan valt het ook niet op dat iedereen alsmear meer problemen krijgt met het wederzijds herkenningssyndroom. Vrijwel alles wordt van elkaar herkend. Deze herkenning wordt echter zo verindividualiseerd dat het geuite gevoel/probleem ook een probleem wordt voor de rest van de groep. De valkuil van het niet feministies mogen nadenken binnen de FORT. En dan kun je je ook veilig wanen in een zeer gevaarlijke vergissing: de verindividualisering van 50 procent van de wereldbevolking. Revolutionaire veranderingen zijn afhankelijk van het samen maken van konkrete analyses, strate-

gieën op korte en lange termijn en daaruit voortkomende akties. En niet door een avond per week bij elkaar komen om te praten over alles wat je niet mag, kan, durft, wilt, voelt etc. De FORT heeft hiermee de funktie gekregen om als vrouwen zwak en passief te mogen blijven en eventuele opkomende schuld- en onlustgevoelens hierover weg te werken door deze te plaatsen in de 'typies-vrouwelijke' kategorie. Je hoeft tenslotte niets... iedereen is goed zoals ze is. Maar we moeten wèl wat. We kunnen niet blijven volstaan met de kreet persoonlijk is politiek zodat de meest reaktionaire gevoelens allemaal prima zijn en zelfs politiek genoemd kunnen worden. Ze zullen dan óók de konklusie moeten trekken dat politiek persoonlijk is. En dat betekent dat we vanuit politieke inzichten en stellingname ook persoonlijke konsekwenties moeten trekken (en dat kan wel eens dwars tegen je eigen gevoel ingaan). Om maar eens een dwarsstraat te noemen: uit de FORT stappen? Feminisme is een politieke strijd samen met andere vrouwen en niet wegkruipen in een terpiegroepje in de hoop dat je er zelf beter uitkomt, zelfs dat is nog maar de vraag. Wie heeft er ooit gehoord van bijvoorbeeld de arbeidersbeweging, dat ze zich gingen organiseren in terpiegroepen om op die manier klassebewust te worden? We moeten ophouden met een dergelijke liberale, versluiserende opstelling en alles prima vinden van

elkaar zolang we het maar zo vóelen. We kunnen ook niet elkaar gevoelens dusdanig blijven isoleren dat het in het luchtledige blijft hangen en net doen of dat niets te maken heeft met de sociaal-economische en politieke verhoudingen. Het is nonsens te blijven roepen 'de heksen zijn terug, recht uit de hel' als die hel (mannen en maatschappij) nog volkomen in takt is en er nog niets veranderd is aan onze onderdrukking. Ten tweede vindt er een bewustzijnsvernaauwing plaats in de FORT. De bijeenkomsten zijn vaak een eindeloze herhaling van reeds vertelde (relatie)problemen, wat blijkbaar nauwelijks meer opvalt. Dat er geen verandering plaatsvindt is natuurlijk niet zo vreemd, als je je realiseert dat onze onderdrukking ook nog steeds dezelfde is gebleven. En door een kussentje in elkaar te rammen (een veelgebruikt voorwerp om je kwaadheid op af te reageren) heb je nu eenmaal niet het patriarchaat te grazen genomen.

Maar heeft dit niet tot gevolg dat je elkaar telkens meer voor de gek houdt; dat iedereen echt gaat geloven dat dit soort 'spelletjes' ook maar enige verandering in onze onderdrukking zal veroorzaken? We zouden elkaar juist moeten steunen in het gebruiken van ons verstand, het samen bedenken en uitvoeren van akties, waardoor we al doende zouden uitvinden dat we zo gek nog niet zijn.

VROUWEN IN DE BAJES

58 | 1979

De laatste tijd is het weer stil geworden rond de vrouwengevangenis. Toen de gevangen vrouwen in Rotterdam in december 1977 protesteerden tegen hun diskriminering (ze kregen o.a. minder loon dan de mannen), verschenen ze voor het eerst in het nieuws. Vlak daarop (8 maart 1977) werd de Bijlmerbajes (de Penitentiare Inrichting voor Vrouwen te Amsterdam) in gebruik genomen. Ook deze verhuizing werd uitbundig in het nieuws genoemd, er kwamen interviews met de direktie, en zelfs met de gevangenen. Voor het eerst kwam een beetje naar buiten hoe een gevangenis is, en wat het daar zitten voor vrouwen betekent. In Rotterdam was het slecht, maar in de Bijlmerbajes zou het allemaal beter worden. Het paviljoensysteem zou de huiselijkheid bevorderen maar isoleerde de vrouwen van elkaar. Het luchtverversingssysteem bleek meteen al te falen, en er kan geen raampje open in het nieuwe gebouw, maar het regime was iets soepeler geworden, en daar kwam de meeste nadruk op te liggen in de pers. Terwijl alle aandacht alleen op de Bijlmerbajes was gericht, bleef het regime in de gevangenis in Maastricht voor vrouwen onveranderd streng en autoritair. Nu de publiciteit weer wat afgezwakt is, is er ook in de Bijlmerbajes een duidelijke tendens te zien naar het terugdraaien van verworvenheden. De medicijnen bv. wil men in de toekomst weer onder het wakend oog van de verpleegster laten innemen (dat was met de verhuizing afgeschaft). Het was de bedoeling dat alle vrouwen in voorarrest en afgestrafte vrouwen naar de Bijlmerbajes gingen. Maar daar versluisde vrouwen die gestolen hebben

ook in de gevangenis worden gestopt (waar ze natuurlijk niet thuishoren), bleek het nodig ook vrouwen in Maastricht onder te brengen. Er zijn dus maar twee gevangnissen voor vrouwen; in de Bijlmerbajes zijn er 70 plaatsen, en in Maastricht 36. Voor vrouwen zijn er geen open en halfopen gevangnissen. Wel krijgen sinds kort bijna alle langgestrafte vrouwen (langer dan 9 maanden) de laatste 5 maanden weekendverlof. Niet als recht, maar als gunst, wat betekent dat als je je niet aan de regels houdt, je niet op verlof mag. Het enige, zeer twijfelachtige alternatief voor de gesloten inrichting voor vrouwen is een psychiatrische inrichting. Vrouwen kunnen zich vrijwillig op laten nemen in een kliniek om daar de rest van hun straftijd uit te zitten. Vaak onder het motto dat ze daar meer vrijheden genieten, eerder met weekendverlof mogen, vaker bezoek kunnen ontvangen en 'vrij' in de tuin mogen rondlopen, worden langgestrafte vrouwen vaak overgehaald zich op te laten nemen. Maar het is en blijft een psychiatrische inrichting, die de 'zieke' vrouwen 'behandelt'.

Wat gebeurt er nu met vrouwen in de gevangenis? Het is bekend dat gevangenisstraf geen positieve uitwerking heeft op gevangenen. Daarom werkt men tegenwoordig aan de 'resocialisatie' van gevangenen, wat dus betekent 'de voorbereiding van de terugkeer der gedetineerden in het maatschappelijk leven'. Er bestaat kennelijk al een bepaald beeld van hoe die gevangene in het maatschappelijk leven moet funktioneren, anders kan je haar daar niet op voorbereiden. In de vrouwengevangenis is dat heel

duidelijk. De vrouwen worden niet voorbereid op een eigen leven, maar op hun traditionele rol als echtgenote, moeder en iemand die 'iets bijverdient'. Want wat voor werk doen vrouwen in de gevangenis? Juist, naaien, wassen en het gebouw schoonmaken. De aangeboden activiteiten (die volgens de directie gekozen worden op hun resocialiserende functie) zijn o.a. kookkursus, naaikursus, kapkursus, etc. Als vrouwen door middel van zelfstudie aan hun eigen ontwikkeling willen werken, worden ze enorm tegengewerkt.

Binnen de gevangenis leeft dus het idee dat de

vrouw die haar rol aanvaardt passief, vriendelijk en verzorgend is, dus niet crimineel. De resocialisatie is er dus op gericht, om vrouwen aan te passen aan maatschappelijk aanvaard gedrag. Dat vrouwen juist tot crimineel gedrag zijn gekomen omdat ze zich bewust of onbewust verzetten tegen hun rol, en de gevolgen van die rol in hun dagelijks leven, dat wordt dus 'even' over het hoofd gezien. Vrouwen die onafhankelijk en sterk worden, zouden de orde en rust binnen de gevangenis kunnen verstoren, en dat is wel het allerlaatste wat de directie wil.

KIND GESLAGEN

59 1979

K'Ik ben een kindermishandelaar, ik heb geslagen.' Al dagen spookt het door mijn hoofd. Ik heb Thijs (2 jaar) geslagen. Ik ben al maanden bezig om hem zindelijk te krijgen en het lukt maar niet. Hij kan een kwartier of een half uur op zijn potje zitten, maar evengoed is hij vijf minuten later nat. Hij zat op zijn potje en ik zei dat hij een plas moest doen. Vijf minuten later kom ik in de kamer, is hij bezig de boeken uit de boekenkast te trekken. Naast hem ligt een hoop stront. Hij lacht vriendelijk naar me als hij me ziet. Ik voel de drift naar mijn hoofd stijgen. Op hetzelfde moment geef ik hem twee harde klappen tegen zijn hoofd. Hij dondert om en begint te gillen. Ik voel de neiging in me om door te slaan, sta te trillen op mijn benen. Ga op de w.c. zitten. Kalmeer een beetje. Ga terug naar de kamer om Thijs te troosten. Hoe heb ik dit kunnen doen? Voel me half dood, haat mezelf.

Een tijdje terug droomde ik dat Thijs in de vijver was gevallen, ik zag hem weer boven komen, maar wist niet hoe vaak hij al kopje onder was geweest. Heb altijd gehoord dat je drie keer weer boven komt en dan verdrinkt. Helemaal panies werd ik wakker.

Het gaat niet goed met me. Ben nog nooit van mijn leven zo saggerijng geweest. Ik kan er niet tegen om hele dagen thuis te zitten, mijn enige uitstapjes zijn de boodschappen. Ik ben kwaad op iedereen. Waarom heeft niemand mij verteld dat het moeder-

schap ook héél vervelend kan zijn, heel eenzaam ook. Waarom heeft niemand me gewaarschuwd dat het onmogelijk is om als moeder een eigen onafhankelijk leven te blijven leiden.

Ben woedend op Bert. Hij zegt dat hij me begrijpt, maar dat hij onmogelijk een baan voor 3 dagen in de week kan nemen. Ik moet al dankbaar zijn dat hij zijn 60-urige werkweek heeft omgezet in zijn huidige baan. Maar daar heb ik niets aan. Ik moet het huis uit, het gaat zo niet langer.

Godverdomme, waarom ben ik ook getrouwd met iemand met een hogere opleiding. Wat ik in drie dagen werken kan verdienen, verdient hij in één dag. En ons dure huis dat afbetaald moet worden? Wat heb ik aan een mooi huis, veel luxe om me heen als ik me ziek voel, pijn in mijn buik heb. Er gaat geen dag voorbij zonder dat ik ruzie met Bert maak, hem verwijten maak over zijn afwezigheid overdag als vader. Het gaat er niet om dat ik geen moeder wil zijn, een hekel aan mijn kind heb. Het moederschap dag-in, dag-uit, dat wil ik niet. Ik ben ook een mens, wil mezelf ontwikkelen.

Waar moet ik heen met al mijn kwaadheid? Ik zou eigenlijk het hele huis moeten stuk slaan in plaats van te zitten huilen. Iedereen begrip voor me, maar daar verandert mijn situatie niet mee. Ik kan me er niet bij neerleggen!

IK ZOU ER GEEN GELD VOOR UITGEVEN

60 1980

ILoes woont in een stil straatje in Amsterdam, naast een restaurant op eenhoog. Hoewel ze bijna allemaal vaste klanten heeft hangt ze toch vaak uit het raam, voor de gezelligheid. De woonkamer is aan de achterkant van het huis, een kleine kamer vol meubels en kleden en in het midden een eettafel met een gigantiese bos rozen. We hebben een beetje vroeg in de morgen afgesproken, met het oog op de klanten, en de enige die ons stoort is een oud mannetje dat in de buurt voor Loes boodschappen doet en in ruil daarvoor af en toe voor niets mag. Loes praat snel en zonder onderbrekingen.

Werk je de hele dag?

Nee, nou ach, je woont hier achter, dus als er 's middags iemand komt dan neem ik die wel mee.

Maar meestal begin ik om een uur of half acht, ligt er aan wat er op de televisie is, zo tot een uur of half twee, wat maakt 't uit. Je hebt in al die jaren een vaste klantenkring opgewerkt, je hebt ze nooit besodemieterd, dat doet ook een hoop hoor. 't Is eigenlijk alsof je in de winkel bent, haha, je weet toch wat je krijgt. Ach, je zit er in, enne... om nou te zeggen ik wil d'r uit... ik zou niet weten waarom eigenlijk. Ja, d'r komt natuurlijk wel een tijd dat je eruit moeten stappen, je kan toch niet tot je dood toe blijven fladderen.

Goeie taart? (kwark-gebak)

Prima, ik moest afvallen van de dokter, maar 't gaat niet zo makkelijk. Ik ben verleden jaar op die slankensclub geweest, in de Kerkstraat toen, maar dat

wijf schreeuwde zo tegen me dat ik bedacht bekijk 't maar, met je slankieslankie d'r bij... Wat voor klub dat was? Nou, de 'wotkeetjes', heet dat geloof ik. Dan moest je met al die vrouwen in een rij gaan staan, ik denk staan ik hier eigenlijk niet voor joker, moet je ze nou zien staan allemaal, en een kaartje in je hand, het lijkt wel of we de gaskamer ingaan. En al die vrouwen waren afgevallen, maar ik wéér niet, dat voel je wel, en toch de hele week honger gehad, honger. Gaat me dat wijf tekeer tegen me, dat ik zeg 'doedeloe' en ik ben weer naar huis gegaan. Geen zin meer in.

Hoe ben je in het vak terecht gekomen?

Nou, ik was in die tijd getrouwd, en die kerel was toen zonder werk. En je weet hoe dat gaat, alles loopt op natuurlijk, de huur, gas, elektra... Toen heb ik wel in de kroeg gewerkt, maar daar moest je ook aan je wammetjes laten komen, *toen denk ik bij me eigen... dan zal je ook betalen ook*. Wat een afgang was dat, die eerste keer, ik was nog nooit met een andere man naar bed geweest, en ik was toch zo preuts op me eigen. Dat is nou veertien jaar geleden, met 17 oktober was het veertien jaar... in die tijd was het vijf gulden aanslag, en een tienje naakt bijvoorbeeld.

Hoe was je met je man?

Gewoon het eerste jaar goed, we gingen zondags altijd weg. Maar ik ga toch van het standpunt uit dat als een man wat om je geeft dat-ie niet tolereert als je de bisnis ingaat. Maar ja, het geld stinkt niet. En ik besprak altijd alles met de kinderen, nooit met hem, hij lag gewoon uit de cirkulatie. En je was ook niet leuk met mekaar, want hij dronk, en als ik dan 's avonds van m'n werk kwam — ik kwam altijd op tijd thuis — dan kwam meneer om drie of vier uur weet-jewel. Hij werkte wel weer, dat geef ik eerlijk toe, maar ja, ik werkte óók en dan zijn ze minder in tel. In '68 gingen we scheiden, toen is m'n zoon dus naar me zuster gegaan en m'n dochter bij me ouders, want ik mag ze van de rechter hier niet hebben, omdat ik hier werk. Maar m'n dochter is wel altijd m'n grootste gabberdin geweest, toen ze trouwde was ik er ziek van.

Had je iemand anders?

Dat is de grootste desillusie geweest, daarvoor ben ik ook een beetje teruggetrokken. Die jongen zei tegen mij dat-ie vrij-jongen was, en omdat ik hartelijkheid van 'm had dacht ik, 'wat zou het leuk zijn om met zo iemand dag en nacht om te gaan'. Dat denk je, maar dat is niet zo, want die mannen zijn allemaal grote toeristen. Het kwam toch uit dat-ie getrouwd was. Ik was toch zo beledigd. Toen is die vrouw naderhand overleden, maar nou hoeft 't voor mij niet meer. Ik zie hem nog wel hoor, maar die band die er in het begin is geweest is niet meer zo erg.

Heb je geen beschermer nodig?

Waarvoor? Heb je weleens gezien dat een pooier voor je in de bres springt? Dacht je dat ze bijvoorbeeld een kerel voor je afmaakten? Ben je gek, ja je knip, je portemonnee, dáár denken ze aan... en

sommige meiden kunnen nog op hun godverdomme krijgen ook, schiet toch op.

Als ik ooit van mijn leven er uit stap neem ik toch ook geen kerel meer in huis. Het gaat toch niet goed, want ik heb altijd gewerkt. Je ziet het, het ziet er hier netjes uit. Ik strijk zelf, ik was zelf, ik maak mijn eigen kleren want mijn vak is oorspronkelijk coupeuse, als ik wil kan ik dag en nacht werken. Ik heb nog nooit aan een man hoeven vragen 'Mag ik een jassie kopen, mag ik schoenen kopen?' Als ik denk, ik koop een lap stof, dan koop ik een lap stof. Alleen soms word ik wel timide, het moet toch allemaal maar van je afkomen, en nooit is er iemand die zegt: 'God wijf, moet ik je eens helpen?' Ja, als ze eerst een half uurtje plat met je kunnen, nou dan hoeft het voor mij ook niet.

Kun je je financieel goed redden?

Ja, maar het is niet meer zoals het geweest is, ik kan niet meer voor de malle moerskont meer uitgeven, maar weet je, als ik gewoon betaal dan stinkt mijn geld niet, maar ik kan nooit eens naar een bank ofzo om te lenen, want dan ben ik niet hoe heet dat ook alweer, nou ja, je begrijpt het wel. En voor de belasting betaal ik mooi alles, maar ik heb natuurlijk nergens recht op, kan gewoon tot me 65ste doorwerken. Stel je eens voor dat ik er morgen mee uitschei, dan moet ik naar de sociale dienst. Ik ga liever in een schoonmaakbedrijf werken dan naar zo'n loket, dat ze de gore moed hebben om te zeggen: 'Is het niks meer, kan u het niet meer opbrengen?' en om op atelier te gaan, dat is ook moeilijk hoor. Om weer onder dwang te staan, dat er weer een baas aan je gat kan zitten voor een lappie stof, daar zal ik me dood aan ergeren.

Van de zomer is de fiskale recherche hier geweest. Hij zegt tegen mij (ik zie hem nog zitten, die puinbak) 'Zo mevrouw, dus u verdient het niet meer.' Ik zeg: 'Nee, jullie gaan maar op die advertenties af en die verhalen van een rug per dag, maar dat is bluf, dat verdient er geen een.' Maar dat leedvermaak van die kerel. En toen zei hij er bam overheen: 'Wie heeft die brief opgesteld?', want ik had ze een brief gestuurd. Moet je horen wat een kat. Ik heb zelf toch op school gezeten, het abc geleerd. Ik moet wel uitkijken tegenwoordig, of iets met een c moet of een k, maar dan bel ik mijn dochter. Toen zegt die man nog 'Moet ik u uit laten schrijven?' (dat ik dus niet meer op de bühne ben), maar ik zeg: 'Ik heb geen polio-handjes, als ik me moet laten uitschrijven doe ik dat zelf wel.' Nou heb ik elke week afbetalen, want je kan je wel uit laten schrijven, maar als ze je dan schaken gaat je boeltje op straat. Of ik moet een vreselijk grote prijs winnen van de loterij, de lotto of de staatsloterij, ik speel overal in mee.

Hoe ga je met je klanten om?

Ach, je zit hier veertien jaar en je bent gewoon een soort sociale werkster. Het gebeurt wel als ik 's avonds zo voor het raam zit dat ze boven komen, even lekker kletsen, dan gebeurt er toch meestal wel wat. Je hoort vaak ze hebben niks aan hun vrouw. Hun vrouw is oud of moe of ongesteld en hij moet effe wippen. Maar ik haat het wel van een

man, als ze hun eigen vrouw afkammen. Ik had er een die tippelde alleen op jonge meissies, zei die, en zijn eigen vrouw was *oud*, achtenvijftig. Ik zeg: 'Hoe oud ben jij dan?', 'Ook achtenvijftig', zegt-ie, ik zeg: 'Ouwe Zijkert, ben jij dan nog jong?'

Nou is het wel vaak zo dat een vrouw, als ze eenmaal getrouwd is en ze hebben een kindje, dat ze de man aan de kant zet, dat geef ik toe. Maar ik ben altijd op en top vrouw geweest voor mijn man, en mijn man ging ook vreemd, wat is dat dan? Het is wat het spreekwoord zegt: een man blijft jagen, het is en blijft een roofdier. Neem nou, als een jongen pas verkering heeft en hij zegt: 'Loes, ik kom niet meer terug, ik ga trouwen', dan zeg ik altijd: 'Nou jonge, sukses in je huwelijk', want ik haat de man niet hoor. Maar na een half jaar komen ze weer, staart tussen de benen. Dan zeg ik: 'Hé snoet, ik dacht dat je niet meer zou komen...', maar ze blijven vreemd gaan, het blijft er in zitten.

Hoeveel tijd kun je aan een klant besteden?

God, als jij er naar betaalt, dan blijf je. Maar als je voor vijftig gulden komt... het legt er net aan, bij de ene gaat het vlug en bij de ander gaat het langzaam, eh, tien minuten, twintig minuten. Er zijn jongens die zeggen: 'Loes, hou je jurk maar aan, doe het zo maar effetjes.' Het komt toch allemaal op hetzelfde uit. Ik heb met een kollega gewerkt die zegt tegen een klant: 'Zallen we het op z'n Spaans doen.' Nou, die jongen doet er drie tientjes bij...

(meid als ik het je vertel, blijf jij in de vernieling liggen...) ze gaat op hem zitten klapt in d'r handen en roept 'Olé!' Maar dan zijn de mannen beledigd. Ik zit er nou veertien jaar in, maar rare sensatiedingen heb ik nooit meegemaakt. Ach ja, een stouterdje heb je er altijd wel tussen. Een stouterdje is iemand die op zijn kont wil hebben of met een zweepie geslagen wil worden, die je moet behandelen als een kind dat snoepjes heeft gepikt of zo, van 'moet je weer een pak op je broek hebben!' Ik heb ook een klant, dat is een jongen die op het conservatorium heeft gezeten. Die jongen heeft een paar mooie benen en een vrouwengezicht. Dan heeft-ie kousen aan en een step-innetje, en dan moet ik zeggen: 'Ach wat ben je mooi, wat ben je mooi.' Dat is voor mij makkelijk, ik kan m'n jurk aanhouden, en ik vind het ook een mooi gezicht, eerlijk. Je moet niet denken dat ik een afwijking heb, maar de tederheid van zo'n man met mooie koussies, mooie slip an... gezellig met elkaar praten. Ik heb dat liever dan gelijk d'r op. Wat ik hier wel vaak heb gehoord is 'Ik moet dit voor mijn geld hebben...', ik *moet* dit voor mijn geld hebben... wat moet jij voor je geld hebben? Verleden jaar was hier een jongen, hij gaf me drie tientjes, hij zegt zo en zo, maar het ging echt niet. Begint-ie te kommanderen: voor, bovenop hem, achterom, dit en dit, en als je het niet doet dan beuk ik je in mekaar. En dezelfde drie tientjes, ik heb ze verscheurd, hij kon ze over zijn hoofd gooien als konfetti op een bruiloft. Ik zeg: En nou d'r uit. Geen week later heeft-ie voor de deur gestaan als Carmen: 'Mag ik boven komen'... Ik zeg: 'Je bekijkt het maar, aju paraplu.'

Kun je je voorstellen dat je zelf klant zou zijn, dat jij met vijftig gulden naar een man zou gaan?

Ik vind het van tijd tot tijd lekker om met mijn vriend naar bed toe te gaan, gezellige intimiteit, maar ik zou er geen geld voor uitgeven, dat is voor mij onbegrijpelijk. Ik zou bij mijn eigen denken: ik had er toch liever iets anders voor gehad. Ik zal ook nooit oordelen als een vrouw met een vriendin omgaat, want een man kan dat niet, dat lieve, ze denken enkel aan hun prooi. Het is voor mijn onbegrijpelijk dat ze overal maar dat ding in kunnen stoppen. Verleden week hang ik uit het raam, en d'r gaat een kerel naar het restaurant hiernaast, maar dat is gesloten. 'Verrek', zegt-ie, 'hangen hier ook vrouwen ... nou meid, dan kom ik effe boven' ... voor mij onbegrijpelijk. Je kan toch niet overal opduiken?

Hoe kijken de mensen tegen de bisnis aan, in het algemeen?

Dat vind ik altijd zo gemeen van die gewone vrouwen, als ze met hun man hier voorbijkomen. Ik heb het hiernaast meegemaakt, toen het restaurant pas geopend was, toen zegt zo'n vrouw: 'Oh kijk schat hier zitten vrouwen, je Irish coffee kun je hier met een lossen.' Het had maar weinig gescheeld of ik had haar zo in d'r godverdomme gegrepen. Ik zeg: 'Doe jij het soms in je oor?!', wat denkt die vrouw nou zelf? Ze gooit toch ook haar poten opzij voor een weksalaris of een maandsalaris? Dat ze nou toevallig een vast huis heeft, met die ene man... ze moet toch ook klaarstaan? Elke vrouw is een hoer.

Je hoort vaak dat vrouwen in de bisnis lesbies zijn

Dat hoorde ik van een makkeltje hierboven ook. Ik weet het niet, ik ga nooit weg.

Wat vind je van het idee?

Ja, het idee... ik geloof als ik ooit van mijn leeftijd er uit zou stappen dat ik ook liever met een vriendin zou gaan leven. Ik hoop dat je me niet verkeerd begrijpt, maar het is misschien heel anders. Ik heb wel eens gehoord dat twee vriendinnen elkaar meer begrijpen dan een man en een vrouw. Nou ga ik dag en nacht om met mannen, maar voor hartelijkheid hoeft je er niet aan te beginnen, ik bedoel ook privé. Ik kan me niet indenken dat het allemaal zó koel moet gaan. En met een vriendin — dan laat ik de seks er nog buiten — kun je samen delen. Vooral als je werkt allebei, dan doe je samen het huis, verzorgt samen het eten ... dat die meiden een vriendin nemen, kan ik me best voorstellen.

Weet je iets van seks van vrouwen met elkaar?

Nee, nooit meegemaakt. En dat vind ik ook zo raar van mannen, dat ze vragen van 'God, kun je er geen vrouw bij versieren?' Want daar verheerlijkt een man zich vaak op, als twee vrouwen met elkaar spelen. Maar moet je luisteren, als ik het nog nooit meegemaakt heb, met jou zal ik nou maar zeggen, *hoe kan ik het dan voor een derde?* Zijn ze nou dom of stom ... want je moet met twee vriendinnen — neem ik aan — toch naar mekaar groeien, je moet toch lief en leed samen doen, je duikt er toch niet meteen bovenop?

Ben je goed voor jezelf?

Ja, heel erg, ik verzorg me heel goed. Twee keer per week naar de kapper, m'n make-up, mijn douche, mijn nachtcreme ... oh ik geef zoveel geld voor mezelf uit. Ik wil best wel oud worden, 120 of 150, daar gaat het niet om. Ik zit wel in de bisnis, maar ik schenk nog zoveel waarde aan het leven, ... straks voor mijn eten zorgen, bloemen, familie, mijn zoon en die meid van me ... ik zit ook nooit in de put. Maar

ik ben vreselijk bang voor de dood. Jaren geleden was ik voor een operatie, maar ik was niet eens weg te krijgen. Ik denk: 'Ik doe mijn ogen niet dicht, wat ze me ook inspuiten.' Ik vind het ook zo gek, als je doodgaat, dat je zo'n raar doodshemd aankrijgt. Geef mij maar een mooie jurk en het liefst m'n haar op laten doen. En dan een mooie steen op mijn graf, groot, van zwart marmer met gouwe letters en een parkie er om.

DE WWV DOET NIET MEE

61 | 1980

Wij Werkloze Vrouwen (wwv waren zeer verbaasd toen we hoorden dat voor de 8 maartdag, de internationale strijddag tegen vrouwenonderdrukking, 'betaald werk voor alle vrouwen' als thema is gekozen. We zijn tegen dit thema, voor een dag die toch het symbool moet zijn van vrouwenverzet en vrouwenstrijd. Het meeste betaalde werk is onzinnig. Betaald werk is er niet op gericht jezelf te ontplooiën of jezelf te bevrijden. Betaald werk betekent dat je 5 dagen per week je daglicht ontstolen wordt, dat je 's avonds kapot naar huis gaat, dat je te moe bent om nog eigen activiteiten te ontwikkelen. Betaald werk slurpt al je energie op, energie die je beter had kunnen gebruiken voor je eigen bevrijding in plaats van die energie te steken in onderdrukkend werk dat ook nog eens het onderdrukkend patriarchale systeem in stand houdt. Waarom zouden we dan de straat opgaan om betaald werk te eisen?

Wij onderschrijven het belang van financiële onafhankelijkheid voor de vrouw, maar dit hoeft niet verbonden te worden aan de roep om betaald werk.

Door zonder meer betaald werk te eisen wordt eraan voorbijgegaan dat uiteindelijk al het werk binnen dit kapitalistische systeem erop gericht is winst te produceren voor die geldzakken van de bazen.

Werk vervreemdt je, op het werk heb je geen moer te vertellen en het stikt er van de seksisten. Thuis word je door je man onderdrukt, op je werk door je chef. Waarom wil iedereen dan toch werken? Omdat we vergiftigd zijn door de heersende arbeidsmoraal, wie werkt is een nuttig lid van de samenleving, wie niet werkt is een parasiet. Huisvrouwen worden met een dubbele dagtaak opgescheept. De roep om betaald werk voor alle vrouwen bevestigt en verscherpt deze arbeidsmoraal. En als alle vrouwen betaald werk zouden hebben, is er nog niets veranderd aan de vrouwenonderdrukking. Vrouwen worden nog steeds mishandeld, verkracht, zijn nog steeds lustobject, worden nog steeds in onderdrukkende geïsoleerde bezitseenheden gedwongen.

Vrouwenhaat en vrouwenonderdrukking blijven nog steeds bestaan, maar zijn minder aantoonbaar. Hoe meer duidelijke vormen van vrouwenonderdrukking worden opgeheven, bv. het hoge werkloosheidspercentage onder vrouwen, hoe subtieler wordt onze onderdrukking.

De eis 'betaald werk' is een sociaal-ekonomiese eis, een reformistische eis gericht aan de regering. Op die manier wek je de indruk dat je vertrouwen hebt in de parlementaire poppenkast, je geeft de regering de mogelijkheid je strijd in te pakken. Je maakt

je afhankelijk van de heren die naar believen wetten en maatregelen weer zullen intrekken of veranderen. Denk aan de abortuswetten in Engeland, Frankrijk en Israël. De eis 'betaald werk' zal alleen ingewilligd worden wanneer dit past in de patriarchale kapitalistische behoeftes. Ook dáárom moeten we de strijd niet toespitsen op zo'n eis. Bovendien: nu de regering een soort emancipatiebeleid suggereert moeten we als vrouwenbeweging ontzettend op onze hoede zijn, dus geen eisen stellen die passen binnen het emancipatiebeleid. Emancipatie sust frustratie. Emancipatie is verdoezelingsbeleid. Op het moment dat de regering, vakbonden, politieke partijen, damesbladen en dergelijke onze discussies en strijdpunten oppikken moeten we als vrouwenbeweging verder gaan. En niet meer onze energie en strijdbaarheid steken in eisen die door iedereen worden onderschreven en die algemeen als redelijk worden beschouwd. Als vrouwenbeweging moeten we onrust veroorzaken door steeds nieuwe onderdrukkingsvormen bloot te leggen.

Door het stellen van eisen aan de regering beperk je je ook in je aktievormen. Je voert aktie met de middelen die je door de staat worden toegelaten: demonstraties, manifestaties, picket-lines, handtekeningen verzamelen e.d. Dit zijn echter aktievormen die je woede over vrouwenonderdrukking neutraliseren tot een vorm van verzet die niet werkelijk bedreigend is voor het patriarchaat, je laat je bepalen door de ruimte en de grenzen die door politie en justitie zijn aangegeven, je verzet verwatert tot een protest. Zo ontwijk je ook de konfrontatie en ervaar je niet de werkelijke onderdrukkende aard van het politie- en justitieapparaat. Toen vrouwen op het Binnenhof tijdens de demonstratie tegen de emancipatieburo's echter buiten de dranghekken gingen sloeg de politie op hen in. Hun vrouwenhaat leefden ze uit in de uitoefening van hun funktie als politiepik. Toen tijdens de laatste anti-porno-demonstratie in Utrecht mannen rotjes naar ons gooiden sloegen we niet terug, maar riepen met ons allen: 'wij zijn vrouwen, we zijn met velen, we hebben er de buik van vol.' De vrouwen die zich wilden verdedigen door op de kerels in te slaan, werden door andere vrouwen weerhouden, agressie van mannen beantwoorden we met machteloosheid en hulpeloosheid. In de vrouwenbeweging hebben we als vrouwen al veel persoonlijke overwinningen behaald, we kunnen loodgieten, als we dat willen, vrijen met vrouwen, als we dat willen, om maar eens wat te noemen. Maar onze angsten voor agressie van mannen,

agressie van het patriarchaat dus, die angsten zitten heel diep in ons. Als een kerel op straat je in je kont knijpt sla je niet van je af. Als we een radicale revolutionaire vrouwenbeweging willen opbouwen zullen we ook onze (persoonlijke) angsten voor daadwerkelijk verzet moeten overwinnen. Door demonstraties en manifestaties leren we dat niet meer. Als we werkelijk zo kwaad zijn over onze onderdrukking moeten we niet volstaan met eisen stellen, wat demonstren en dan maar afwachten, maar we moeten het initiatief in eigen hand nemen en ingrijpen. Bv. niet langer om kinderdagverblijven smeken maar ze afdwingen door geschikte ruimte te kraken. We vinden het een slechte ontwikkeling als we als vrouwenbeweging een strategie gaan ontwikkelen waarin het voeren van sociaal-ekonomiese eisen centraal staat. De achterliggende gedachte van een dergelijke strategie is nl. dat wij, als vrouwenbeweging, het feministiese bewustzijn hebben bereikt en van daaruit ons vooral zouden moeten gaan bezighouden met de vraag hoe wij andere vrouwen, de 'massa' van vrouwen, kunnen bewustmaken, kunnen mobiliseren; onze eigen ontwikkeling plaatsen we zo op de achtergrond. Op die manier stellen wij ons, of we willen of niet, bevoogdend op ten opzichte van de 'massa' van vrouwen, je verplaatst je inzet voor het ontwikkelen van een eigen actieve strijd tegen het patriarchaat naar het ontwikkelen van een strategie voor het mobiliseren van andere vrouwen. Daardoor ontstaat het gevaar dat de feministiese beweging stagneert, stappen op de plaats gaat maken, haar strijd en theorie niet verder ontwikkelt. Deze ontwikkeling doet ons denken aan de geschiedenis van de arbeidersbeweging van de laatste eeuw, de direkte anti-kapitalistiese strijd is verworpen tot een vakbondsstrijd voor hogere lonen, voor

werkgelegenheid e.d., aanvankelijk ook met de bedoeling een anti-kapitalistiese massabeweging te mobiliseren, maar uitgelopen op een reformistiese ongevaarlijke beweging. Vrouwenstrijd mag geen vakbondsstrijd worden! Een demonstratie en manifestatie met een eis om betaald werk zal de vrouwenbeweging eerder doen stagneren dan groeien. Het gaat er niet om andere vrouwen naar de beweging te halen, het gaat er echter om dat steeds meer vrouwen eigen initiatieven ontwikkelen, eigen strijdbaarheid ontwikkelen en daarvan leren en sterker worden.

De 8 maartdag in deze vorm is uiteindelijk het resultaat van de inzet van een actieve kern die weliswaar andere vrouwen de straat op mobiliseert. Maar de ervaring van de meeste 8 maart-deelneemsters zal niet veel meer zijn dan een middag passief deelnemen aan een demonstratie en manifestatie. De eis recht op betaald werk geeft evenmin aan waar het in de feministiese strijd om gaat: het opheffen van vrouwenonderdrukking en vrouwenhaat, om vrouwenbevrijding.

Op deze manier gaat 8 maart voor ons teveel lijken op de passieve 1 mei-viering van de nederlandse arbeidersbeweging. Internationale vrouwenstrijddag zou een dag moeten zijn vol strijd en woede van vele vrouwen, overal, met vele initiatieven, van vele vrouwenkollektieven, dus: vele vrouwengroepen die zelf akties voorbereiden, ontwikkelen, ervaren. Met een dergelijke opzet zal er meer strijd zijn dan met alleen 'n enkele demonstratie, zullen vele facetten van vrouwenonderdrukking bestreden worden, zullen alle deelnemende vrouwen zelf creatief zijn, woede omzetten in strijd, nieuwe ervaringen opdoen, leren, sterker en strijdbarder worden.

DAAROM LOOPT DE WWV OP 8 MAART NIET MEE.

EEN LUCHTIGE FINALE

62 | 1980

Wij oudere feministen leven op de grenzen der tijden. Aan de ene kant van die grens staat ons leven van vroeger, ingebed in de vrouwenrol van jaren en jaren lang. Aan de andere kant staat de hooguit 10-jarige ervaring in de vrouwenbeweging. Met de komst van het feminisme is door/voor ons het oud(er) worden op losse schroeven gezet: oud worden, feministies oud worden of helemaal niet oud worden. Naast alle schokkende ervaring, die wij in onze levens hebben gehad en die onze grondvesten deed schudden, lijkt het oud worden in vergelijking daarmee een luchtige finale. Bovendien hebben we helemaal geen tijd om oud te worden. Nauwelijks hebben we tijd het woord 'oud' uit te spreken, zoveel is er te doen binnen het feminisme. Onze produktiviteit, lichamelijk, geestelijk en emotioneel, ligt in de vrouwenbeweging, niet aan leeftijd gebonden. Het is geen 'biologiese' produktiviteit (zoals kinderen baren), die als enige in de maatschappij gewaardeerd wordt en dus ook niet ophoudt na je 40-ste jaar. We hoeven niets (en hebben er ook geen tijd voor) om ons op die 'produktiviteitsafname' voor te bereiden, dus om maatschappelijk oud te worden. Natuurlijk, als ons lijf en hersens het niet meer zo

snel kunnen bijbenen, worden we selektiever in de dingen, waar we ons op richten, waar we energie in steken. We hebben aan veel in het feminisme geproefd en onze keuzes gemaakt, waar we op onze oude dag nog mee bezig willen zijn. Wij zijn de eersten der feministen, die oud worden en het rennen staken. Niet in de ijzeren greep van het huwelijk, waarin je als vrouw pas bij je dood mag ophouden met werken, waarin oud worden zo vaak eenzaam worden betekent, maar op onze eigen feministiese manier. Stapje voor stapje her-inneren, her-denken en her-vinden vrouwen eigen-heden, eigen-dommen, eigen-aardigheden; stapje voor stapje tot aan het oud zijn toe. Maar als we werkelijk oud zijn geworden, plukken wij de vele vruchten van ons korte feministiese bestaan. Zij vallen als rijpe vruchten in onze oude schoten en met schuddende koppen bekijken wij ze aan alle kanten alvorens ze te consumeren.

Nog niet zo lang geleden werd naar ons de vinger geheven: 'Pas op, dat je niet zonder man komt te zitten, als je oud wordt.' Maar we ervaren, dat feministies oud worden een heel andere manier is dan ouder worden als zorgende huissloof. Door de maat-

schappij worden we afgedankt en weggeworpen, maar in het feminisme hebben we vriendinnen gekregen, waar we mee samen leven, jong en oud bijeen; waar mee we de kosten van huur, telefoon en wasserette delen; die ons verzorgen als we ziek zijn. Hun bezoeken, praatjes, massages en onze raadgevingen en verhalen worden voor ons het langzaam te genieten eindspel van onze vruchtbare

jaren. Onze uitgezakte lijven, magere botten, scherpe neuzen en dunne haren verlenen ons de voorste plaatsen, de lekkerste hapjes en de nieuwste nieuwtjes. Onze mening wordt gehoord, onze liefdes erkend en onze foto's bekeken...

En als we van dit eindspel genoten hebben, dan neemt de tanige kraai haar bezemsteel voorgoed ter hand en vliegt naar het land harer zusteren.

VOOR DE BEVRIJDING VAN VERLANGENS

64 1980

Wat ik beschouw als een bevrijdingsbeweging, is een politieke strijd tegen machtsuitoefening. Jouw bevrijdingsverlangens bepalen wat je aanvalt. Of dat nu je eigen heteroseksualiteit is die je tot afgeleide van een man wilt maken; of dat nu grotere patriarchale structuren zijn, waarin de vrouwenhaat verankerd zit; of dat nu de monogamie is, die onze relaties tot bezitsrelaties maken; of dat nu de maatschappij is met al zijn instituties die ons wil normaliseren en moraliseren; of dat nu de macht van speculanten en bureaucratiese diensten is, die je dwingen op een bepaalde manier te wonen, of juist zelfs dat het de macht van je eigen schuldgevoel en moralisme over je wensen en verlangens (en die van anderen) is.

Het gaat er volgens mij dus om, dat je pas vrijheid kunt gaan veroveren, als je je tegen elke disciplinerende verzet die je in de weg zit. Je eigen verlangens erken je en stimuleer je, neem je als uitgangspunt en doel van het verzet. Tegen de klippen op, woedend en soms destruktief, en morgen weer anders. Verlangens zoals je sterker en onafhankelijker willen voelen, autoriteiten aan te kunnen, stimulerende relaties aan te gaan, goed te wonen, spannende bezigheden te hebben, te groeien en te veranderen. Die hele stroom van verlangens botst met maatschappelijke onmogelijkheden, en met je eigen verinnerlijkte onderdrukking. Dat botsen levert ons dan inzichten op in waar onze verlangens vandaan komen, en hoe ze onderdrukt en gedisciplineerd worden.

We organiseren ons, en bedenken onze eigen onderscheidingsmiddelen, om te bepalen hoe we met onze gevoelens en verlangens om willen gaan. Bepaalde gevoelens ervaar ik bijvoorbeeld als zelfverzwakkend, daar ga ik dan tegen aan knokken, om ze te snappen en áán te kunnen. Ik wil ervoor zorgen dat ik geen nieuwe moralen of beperkingen nodig heb om mijn gevoelens te onderdrukken en te zorgen dat ik op het rechte pad blijf. (...)

Iemand die eigenlijk de hele dag wil tennissen, met een man wil vrijen, of een betaalde emancipatiebaan aan wil nemen, moet dat vooral niet laten. Laat maar botsen met al je abstracte ideeën en analyses, doorvoel maar wat er gebeurt, daar schiet je mee op, daar leer je van. Als het klopt dat tennissen onderdrukkend voor jezelf is, dan merk je dat wel, en als het niet klopt dan is er nieuw perspectief geboren. Hoe dan ook, je bent dan bezig met de dingen waar je vanuit jezelf zin in hebt, je stelt je eigen prioriteiten. Ik wil in ieder geval alleen samenwerken

met die vrouwen die *zin* hebben in de gevoerde politiek, en op alle fronten proberen het opofferen af te schaffen.

Als je jezelf organiseert in groepen die je vanuit jouw verlangens als zinnig ervaart, dan is er geen blauwdruk te geven voor hoe die groepen eruit zien. Ieders persoonlijke invulling levert samen zo'n veelvoud aan herhalingen, aan politieke daden, dat het niet samen te vatten is in een ideaalbeeld, een soort partijprogramma of een ander mooi vertegenwoordigend en presenterend beeld. Het is het veelkoppige monster. Je leert dat het niets met bevrijding te maken heeft, als je wacht tot iemand toestemming geeft, of je de juiste lijn voorhoudt. Je steunt in eerste instantie op je eigen kracht, je eigen verlangen naar vrijheid en je eigen ontwikkeling. Dat alles werkt weer door in de groepen waarin je zit, de stukken die je schrijft, de nieuwe creatieve relatievormen, actie-, woon-, studie-, en werkvormen. Creativiteit en verinnerlijkte strijdbaarheid staan heel dicht bij elkaar. Als je strijdbaarheid je uitgangspunt is, en niet het steunen op een soort 'eeuwigheidswaarde hebbende' standpunten en analyses, dan zijn alle nieuwe ontwikkelingen die oude analyses bedreigen welkom. Ze brengen weer nieuwe perspectieven. (...)

Een grote vrouwenorganisatie Datgene wat ik nu net allemaal beschreven heb, is naar mijn idee precies het tegenovergestelde van wat er gebeurt binnen een grote vrouwenorganisatie waar je lid van kan worden. Zo'n organisatie heeft het idee dat ze krachten kan bundelen, en een strategie kan bedenken die een uiteindelijke algehele bevrijding in de toekomst tot gevolg heeft. Die grote vrouwenorganisatie heeft de pretentie de verlangens van al die vrouwen te vertegenwoordigen. De kopstukken van zo'n organisatie maken dan de analyses, stellen de eisen en actiepunten op en gaan vrouwen werven om zo massaal mogelijk voor de dag te komen. Massaal, en toch één, dus worden alleen de gezamenlijke overeenkomstige en vooral bruikbare verlangens gedestilleerd uit de veelheid van verlangens die leven bij vrouwen.

Het willen oproepen, regelen en organiseren van verlangens van 'alle' vrouwen betekent ook het in de hand willen houden van die verlangens. Als bijvoorbeeld 'betaald werk voor vrouwen' een gezamenlijke eis moet zijn, dan komen de afwijkende verlangens van vrouwen die werk als onderdrukkend ervaren niet van pas. Ten behoeve van die eenheid moeten die stemmen aan de kant worden geschoven, of er daarvoor terechte argumenten

worden gebruikt is niet ter zake, als het maar het effect heeft dat niet teveel van de eenheid verloren gaat.

Zo'n organisatie zegt zich dus te verzetten tegen onderdrukking, maar is zelf een nieuw onderdrukkend en totaliserend programma, waarvoor zieltjes gewonnen en vrouwen gemobiliseerd moeten worden. Want wat er in feite gebeurt met zo'n vertegenwoordigingssysteem is, dat zowel degenen die vertegenwoordigd worden, als de kopstukken die de 'massa' vertegenwoordigen, als *persoon* niet bestaan. Het gaat niet om de vrouwen, maar het gaat om hun aantal (er waren zoveel duizend vrouwen op de demonstratie), het gaat niet om hun persoon, alleen maar in hoeverre ze in de strategie passen. En bij de kopstukken gaat het ook niet om de eigen strijd, maar alleen om hun hoeveelheid voor de organisatie beschikbare energie. Oftewel, iedereen is gewoon inwisselbaar tot aan de hoogste kopstukken toe.

Als vrouwen binnen zo'n vertegenwoordigingsorganisatie willen functioneren, zullen ze hun persoonlijke verlangens, ontwikkeling en strijd moeten inleveren, ze zullen ze moeten negeren, zo min mogelijk tijd voor in ruimen, of gewoon moeten opofferen voor het goede doel. Want je maakt mij niet wijs, dat er ook maar één vrouw is voor wie het haar enige algehele en vrijwillige wens is de vrouwenbeweging te dienen en te strijden volgens de uit de analyse komende strategie. Die vrouw zou de meest perfecte feminist zijn binnen zo'n organisatie; hoe minder afwijkende verlangens, hoe perfekter.

Ik beschouw haar als de meest perfekt onderdrukte feminist die er bestaat. Haar eigen bevrijding is geheel teruggebracht tot het voldoen aan feministische normen en moralen. Ze is volledig gedisciplineerd door de eisen van de feministische organisatie, enkel om een strategie's doel te dienen. En onder de illusie van het werken aan bevrijding is haar eigen kracht en haar stroom van verlangens uitgedroogd.

Strategie Vrouwen vinden het blijkbaar nodig een strategie voor de vrouwenbeweging te bedenken. Deze strategie ontstaat vanuit een analyse van de maatschappelijke positie van vrouwen. Groepen of partijen die een strategie ontwerpen voor dé omverwerping van dé onderdrukkende structuren hebben vaak ruzie met elkaar. Ze hebben een andere interpretatie van wat 'objektief noodzakelijk' is om de strijd verder te voeren. Zo is er binnen het Vrouwenhuis verschil van mening over de noodzaak van een soort lesbische voorhoede van de vrouwenbeweging, en ook over de vraag of je wel een massabeweging van de grond moet proberen te krijgen (of het lukt is een tweede).

Ik denk dat ik niet kan bekijken of er objectieve noodzaken bestaan. Misschien zijn die er wel, als je een bepaald soort revolutie voor ogen staat. Ik kan

me binnen de revolutie van een grote Kook-, Baaren Neukstaking wel voorstellen dat een lesbische voorhoede noodzakelijk is (of juist niet). En binnen zo'n revolutie is het ook niet erg als 75% van alle vrouwen die meedoen dat enkel doen omdat ze bezworen zijn dat ná de revolutie vrijheid, gelijkheid en zusterschap aanbreekt. Diegenen die 'nog' niet toe zijn aan een kook-, baar- en neukstaking moeten zich maar 'even' opofferen.

Maar ik doe niet mee, ik lig denk ik die dag op het strand alvast uit te rusten van alle strijd die nog gestreden moet worden tegen de nieuwe moralen, autoritaire organisatieleiding, die ook immers dan zal vinden dat de revolutie een beetje doorgedrukt moet worden. Ook blijft het nodig te vechten tegen het vertegenwoordigingssysteem, tegen onderdrukking van afwijkende verlangens, en de daaruit voortkomende disciplinerende (...)

Het was voor mij een enorme opluchting toen ik mezelf bevrijd had van het idee dat ik overal persé de feministische strategie moest toepassen. Ik ben mijn feminisme, en dat neem ik steeds mee. Als ik deelneem aan bv. de kraakbeweging omdat ik daar ook veel voor voel, hoef ik daar niet persé iets vrouw op te zetten. Ik heb over deelname aan niet-feministische groepen veel te lang gepraat in de verontschuldigende sfeer, alsof ik nog een vlekje weg te werken had. Ik kan er dingen leren, ontmoet er andere mensen, ideeën en organisatievormen, ander verzet. Ik lees nieuwe boekjes, en zet al die inspirerende dingen o.a. weer om in mijn feminisme. En zo kwam ik er bijvoorbeeld toe deze kritiek te schrijven.

Last but not least: Waar ik me vanaf nu mee bezig wil houden zijn alle vragen en problemen die omhoog rijzen uit de politiek die ik wel zie zitten, zoals:

- wat is wezenlijk verzet, zonder dat je dezelfde onderdrukkende structuren in je eigen beweging reproduceert, of alleen maar reageert door het afwerpen van onderdrukking, zijn er meerdere vormen of ontwikkelingen, en wat zijn de overeenkomsten tussen al die vormen.
- wat voor plaats hebben de verlangens en wensen van mensen binnen onderdrukkende bewegingen (bv. fascistoïde groepen).
- hoe kan ik functioneren binnen sympatieke bewegingen, die wel bepaalde onderdrukkende mechanismen kennen, zodanig dat ik er wel van leer en er niet aan onderdoor ga.
- hoe ga ik om met mijn eigen tegenstrijdige verlangens t.a.v. bv. relaties met vrouwen en mannen.
- hoe kunnen we nieuwe bewegingen (binnen onze groepen) in gang zetten, die verzet stimuleren, dat niet ingekapseld kan worden of versterkt kan raken in eigen dogma's of doodloopt op nieuwe moralen.

Geschreven door een autonome, samengevat met nog wat andere marginalen.

ONZE DIEPSTE VERLANGENS

Als ik het goed begrepen heb ziet de autonome van het stuk 'Voor de bevrijding van verlangens' uit het zomernummer van de Vrouwenkrant liever niet dat

vrouwen zich in grote getale gaan organiseren. Dat roept schrikbeelden bij haar op: in gedachten ziet ze de vrouwenbeweging al ontaarden in een buro-

kratiese en hiërarchiese organisasie waar de kopstukke vanachter hun skryf tafel die analyses maak waar het voetvolk alleen maar ja en amen op mag sê, en waar onze persoonlikhede zich heelmaal nie kan ontplooi. Die skryfster sien dit blykbaar al heel helder vir haar, veel helderder volgens my dan die vroue wat wel iets in so 'n organisasie sien. Ze kan dan ook voorlopig nog wel in die zon bly liggend want al die nachtmerries is nog lang nie aangesig. 'Een vereniging waar alle vroue lid van kan word om gezamenlik iets teen ons onderdrukking te doen', stond er in die Vrouwenkrant. Vag kan dit haast nie. Ik sien daar nog niks geen massa-organisasies met leiers, laat staan massa-akties. Maar dat ene voorzichtige zinnetje het die skryfster die skrik al om dit hart te slaan. Zij sien niks in massa-akties tensy ze spontaan, sonder enig voorafgaand oorspraak. Vroue is verskillend en heb nie so weinig met elkaer gemeen dat ze maar beter niks saam kan doen. Daarom moet ze maar, nog steeds volgens die skryfster, daarteen knok waar zij persoonlik die meeste last van heb, en alleen als dit hun persoonlike verlangens is. Als ze liever gaan tennissie is dit ook goed. Dit gaan immers nie om die eis, maar om die ervaring en die ontwikkelings van vroue. Dit resultaat is nie belangrik. Je moet je feminisme gewoon met je meedragen, in alles wat je doet. Je moet vooral nie probeer van feministiese stryd eenheidsworst te maak deur konkrete eis te gaan stel want (en ik citeer nu): 'ieders persoonlike invulling levert saam so 'n veelheid aan ervaringe, aan politieke dade, dat dit nie saam te vatte is in een ideaalbeeld, een soort partijprogramma of één of ander vertegenwoordigend, presenterend beeld. Dit is een veelkoppig monster.'

Inderdaad, dit is ook myn ervaring. In die feministiese groepe waar ik in heb gesit lewerde ieders persoonlike invulling so 'n veelheid van ervaringe en gevoel op dat dit ook heelmaal nie meer saam te vatte was, in geen enkel programma, geen enkele aktie, geen enkel boek. Met sijn allen waren we een veelkoppig monster. We leken nog die meeste op een oktopus van wie alle tentakels hopeloos in die knoop sijn geraakt. En omdat we ook teen alle autoriteit waren en teen kopstukke, praatten we nie so lang totdat we alle aktiviteit weggepraat hadden. Ik ben daar vreselik van ontwikkel. Ik kan nu veel beter praten. En ik heb die gevoel dat er ontzettend veel is gebeurd in al die groepe waar ik insat. Vooral veel gevoel heb ik daarover. Ik heb er zoveel gevoel bijgekregen in die vrouwenbeweging! Ik wist nie dat ik dit in me had. Myn strijdbaarheid is ook so ontzettend verinnerlikt net als bij die skryfster. Van buiten merk je er haast niks van.

Krijsend kind Eigenlik sou ik nou wel weer es wat anders willen. Want al dat gevoel en die ontwikkeling, eerst vulde dit wel maar nou ben ik er heelmaal vol van. En dit feminisme waarvan die skryfster so opgewekt meldt dat ze dit gewoon overal mee naartoe neemt en dat dit dan vanzelf wel vorm krijgt, dat gaan bij my ook so. Met die mijne sjouw ik ook alsmat rond en dit het die vorm gekregen

van een krijsend kind dat zes keer per etmaal aan die borst moet. Ik heb al een keer geprobeerd dit te verdeling te leggen, maar net toen ik stilte weg zou sluipen werd dit wakker en begon dit te blen. Toen heb ik dit maar weer meegenomen. Dit is nie dat ik er nie van hou; ik sou dit vir geen goud willen missen en ik kan er ook heelmaal nie vanaf, maar ik wou dat ik dit 's omdags na die kresj kon brengen. Nee, ik begrip dat feminisme-als-levenshouding nie. Volgens my sou dit veel beter sijn als we drie avonden in die week aan feminisme deden en die rest van die week gewoon.

Er is nog iets wat ik nie begrip. Volgens die skryfster moet die vroue sich daarteen verzetten waar ze zelf die meeste last van heb en knok vir die verlangens die zij, geheel persoonlik en alleen, heb. Ze somt op waar zij last van het en waar ze sich van wil bevrijden: van mannen, van die patriërchaat in die algemeen, van bezit, van spekulant, van onderdrukkende instanties, van schuldgevoel en van die waanidee dat je heelmaal geen eigen verlangens mag heb.

Maar daar heb ik ook die meeste last van! En die verlangens die die skryfster het, die heb ik bijna ook allemaal. Ik wil me ook sterker en onafhankliker voel (sterker nog, ik wil dit sijn) autoriteiten aankunnen, stimulerende relaties aangaan, goed wonen, spannende bezigheden heb, en groeien en veranderen. Dit is wel so ongeveer die hele skala van wat ik allemaal wens en ik ken nog veel meer vroue die van diezelfde dinge last heb als waar ik last van heb. Ontzettend veel vroue heb last van mannen en ook ontzettend veel vroue heb last van onderdrukkende instanties. Van die sosiale dienst bijvoorbeeld. Veel vroue heb daar so 'n last van dat ze desnoods zouden willen werken. Dan kun je tenminste je huis delen met wie je wilt.

Al die verlangens sijn dus nie uniek; ze sijn juist heel algemeen. Dit is dus heelmaal nie so 'n gekke gedachte om al die ooreenkomsten in die wens van vroue saam te vatte en een konkrete vorm te geven.

Konkrete vorm Nu is die konkrete vorm nog nie so makkelijk. Vroue heb iets teen die konkrete vorm, dit is me in al die jare wel duidelik geworden. Ik heb er ook iets teen. Die vervelende van die konkrete vorm is namelik dat hij er altijd veel saai en alledaagser uitziet dan die abstrakte vorm, die mooie ideaal, die oneindige verlangen. Die konkrete vorm is so afgebakend. Je wilt van mannen bevrijd worden en wat je tenslotte gaan doen is aktie voeren vir betaald werk. Myn bedoeling was dat aanvankelik ook nie, maar ja, hoe gaan dit? Je wilt geen last heb van mannen dus je houdt je so min mogelijk met ze op en je gaan sonder man leven, maar ik wist toen nog nie dat die persoonlike zomaar politiek was, ik dacht dat die pas politiek was als een heleboel vroue diezelfde deden. Dus ik ging probeer andere vroue te overreden om hun man aan die kant te doen of hem in elk geval maar meer aan sijn lot over te laten. Een heleboel andere vroue deden dit ook. Maar dit hielp nie erg. Dit was nie zozeer omdat die die individuele wens van die

vrouwen persoonlijk was om een man te hebben als wel omdat er niet veel alternatieven waren. Veel vrouwen waren vreselijk afhankelijk van mannen, te beginnen met financieel. Geen geld en ook geen manier om aan geld te komen. Dus begin je maar met werk en kresjes (er zijn nog meer redenen waarom het voor vrouwen belangrijk is om werk te hebben, maar daar gaat het nu niet over). Dat is iets wat je moeilijk in je eentje kan doen; ik zag me daar al staan in mijn eentje bij het GAB met een bord. Maar met andere vrouwen kun je daar best actie voor voeren. En zo zijn er nog wel meer dingen waarvoor enige organisatie vereist is. Want ik ben het eens met het stuk 'Macht is taboe' uit hetzelfde zomernummer: we zijn met zijn allen nu wel heel bewust geworden en we hebben ook wel individuele successen geboekt, maar politiek zijn we nergens omdat we ons veel beter voelen dan mannen en daarom alles afwijzen wat zij hebben. En mannen hebben macht dus dat willen wij dan juist niet.

Organisatie Heel lang hebben we gezegd dat het juist heel goed was dat vrouwen niet georganiseerd waren in vakbonden en verenigingen, en dat we opereerden in kleine groepjes die ongrijpbaar en onzichtbaar waren en vanuit die onzichtbaarheid venijnige speldeprikken uitdeelden naar de vijand en zo zijn macht ondermijnden, dat het heel goed was dat we niet in de valkuilen van links getrapt waren met zijn strakke hiërarchiese organisatie. Wij stonden daar boven: in de vrouwenbeweging ging alles kleinschalig en op voet van gelijkheid en dat was heerlijk want dan kon je alles goed doorpraten zodat je er zelf nog wat van leerde.

Ik ben bang dat we onszelf zo kleinschalig en onzichtbaar hebben gemaakt dat we ook helemaal niet opvallen. We zijn wel bewust maar dat maakt ons alleen maar potentieel bedreigend. We wilden nooit macht en we hebben het ook niet. Maar laat ik niet alle argumenten uit het stuk uit 'Emma' herhalen, dat moet iedereen er nog maar op nalezen in het zomernummer. Maar in elk geval is enige organisatie hard nodig zodat we eens iets kunnen doen waar we echt iets mee bereiken, iets dat uitstijgt boven het gooien van stenen naar ME-busjes.

Maar het is moeilijk. Want de schrijfster van het stuk is niet de enige die haar persoonlijke verlangens niet in stukjes wil delen, en er moeite mee heeft om ze om te zetten in concrete eisen. Heel veel vrouwen hebben dat; je hoeft daar geen anarca-feminist of autonome voor te zijn. Daarom zijn we ook nooit zo georganiseerd geraakt. Organisaties en instituten zijn onpersoonlijke dingen waar je ook inderdaad niet je hele persoonlijkheid in kwijt kunt. Mannen kunnen dat, maar voor vrouwen is dat onmogelijk. Wij stellen prijs op een persoonlijke en intuïtieve en vrouwelijke benadering. We hebben ook niks an-

ders. Mannen hebben macht, geld en status. Vrouwen hebben alleen maar vrouwelijkheid.

Vrouwelijkheid Die vrouwelijkheid moet je je niet als iets heel moois voorstellen. Je moet hem voornamelijk zien als een gat. Dat heb ik niet zelf bedacht dat zei Simone de Beauvoir ook al, dus je kunt het nalezen. Nu wil ik niet verkeerd begrepen worden: ik wil helemaal niet dat we net als mannen worden en ons ook helemaal gaan identificeren met status en macht. Ik houd niet van mannen: het zijn onaangename wezens. Maar goed, dat gat dus, dat kan niet zomaar een gat blijven. Dat moet opgevuld worden. En dat vullen we met van alles: met ontwikkeling, ontplooiing, met gevoel, emoties, individualiteit en met nog veel meer van die dingen waar je niet van kan eten. En in de vrouwenbeweging leggen we daar ook de nadruk op: op onze ontwikkeling, ons gevoel en op onze individualiteit. We beleven onszelf als heel unieke en bijzondere individuen die helemaal niet lijken op andere individuen. We denken dat we een heel autonoom bewustzijn hebben dat heel anders werkt dan het bewustzijn van andere vrouwen, en dat we ook heel eigen wezen hebben. En we willen gewoon allemaal hetzelfde. Want het is natuurlijk niet waar dat we allemaal geen man willen, en geen bezit, en geen status, geen schuldgevoelens en wel eigen verlangens. We willen tegelijkertijd bijna ook allemaal ook wel een man — daarom worden we er soms verliefd op, zoals de schrijfster, zelfs al stond dat helemaal niet op het programma — en we willen tegelijkertijd ook wel status en een echte baan, en ook schuldgevoelens en juist geen eigen verlangens.

Want stel je voor, een vrouw met allemaal eigen wensen en helemaal geen schuldgevoel daarover, dat zou een heel onvrouwelijke vrouw zijn, bijna net een man. En dat willen we niet. En soms toch ook weer wel. We schommelen altijd maar zo'n beetje in tussen de wens om door mannen geaksepteerd te worden en ook status, macht en geld te hebben en de wens om ons daar tegen af te zetten. Omdat mannen met al die macht en dat geld ook vreselijke dingen hebben uitgespookt, en omdat we niet onvrouwelijk durven te zijn.

En omdat het ook heel moeilijk is om daar tussen te kiezen laten we dat maar in het vage. En als we dan wel iets kiezen dan kiezen we niet met een hele hoop vrouwen voor hetzelfde, maar we kiezen, omdat we zo uniek moeten zijn en het bij gebrek aan beter met onze individualiteit moeten doen, allemaal iets verschillends.

Het is niks om trots op te zijn, die vrouwelijkheid. Vrouwelijk is niet beter dan mannelijk, het is net zo erg. En het is voor vrouwen veel erger om vrouwelijk te zijn dan voor mannen om mannelijk te zijn. Het betekent onderdrukking.

BERMFEMINISME

De weg is lang, nog steeds zijn wij niet vrij
De hete zon schroeit mijn geleend geweten
Hier zit ik dan, de schaamte zeer nabij
Een amazone die haar paard heeft opgegeten